

zeitgeist

Isaiah Berlin (6 iunie 1909, Riga –5 noiembrie 1997, Oxford), filozof și istoric al ideilor britanic, a emigrat din Uniunea Sovietică în Anglia, împreună cu familia sa, în 1921. A studiat la St. Paul's School, în Londra, apoi, beneficiind de o bursă, la Corpus Christi College, Oxford. La Oxford a fost *fellow* al All Souls College, al New College, profesor de teorie socială și politică și fondator al Wolfson College. Filozofia lui politică este preocupată în primul rând de problema libertății și a liberului-arbitru în societățile din ce în ce mai mecaniciste și totalitare. În calitate de istoric al ideilor, a primit premiile Erasmus, Lippincott și Agnelli; a primit, de asemenea, The Jerusalem Prize pentru apărarea, de-a lungul întregii sale vieți, a libertăților civile. A fost Președinte al Academiei Britanice, înnobilit în 1957.

Scrieri principale: *Karl Marx: His Life and Environment* (1939), *Historical Inevitability* (1954), *The Age of Enlightenment* (1956), *Four Essays on Liberty* (1969; trad. rom. *Patru eseuri despre libertate*, Humanitas, 1996), *Russian Thinkers* (1978), *Concepts and Categories* (1978), *Against the Current* (1979), *Personal Impressions* (1980), *The Crooked Timber of Humanity* (1990), *The Sense of Reality* (1996), *The Proper Study of Mankind* (1997), *The Roots of Romanticism* (1999), *The Power of Ideas* (2000), *Three Critics of Enlightenment* (2000), *Freedom and its Betrayal* (2002), *Liberty* (2002), *The Soviet Mind* (2004), *Flourishing: Letters 1928–1946* (publicate în SUA sub titlul *Letters 1928–1946*) (2004), *Political Ideas in the Romantic Age* (2006), *Unfinished Dialogue* (cu Beata Polanowska-Sygulska, 2006).

Henry Hardy, *fellow* al Wolfson College, Oxford, este unul dintre legatarii literari (*literary trustee*) ai lui Isaiah Berlin. A editat mai multe cărți ale lui Berlin, inclusiv primele trei volume din corespondența sa; lucrează în prezent la restul volumelor.

ISAIAH BERLIN
cinci eseuri
despre libertate
și alte scrieri

Ediție de
HENRY HARDY

Traducere din engleză de
LAURENȚIU ȘTEFAN

 HUMANITAS
BUCUREȘTI

Colecția „Zeitgeist“ este coordonată de
VLADIMIR TISMĂNEANU

Isaiah Berlin

Liberty

Edited by Henry Hardy

Selection of and introduction to *Four Essays on Liberty* © Isaiah Berlin 1969

‘Five Essays on Liberty’ © The Isaiah Berlin Literary Trust and Henry Hardy 2002

‘Political Ideas in the Twentieth Century’ copyright Isaiah Berlin 1950 © Isaiah Berlin 1969

‘Historical Inevitability’ copyright Isaiah Berlin 1954 © Isaiah Berlin 1969, 1997

‘Two Concepts of Liberty’ © Isaiah Berlin 1958, 1969, 1997

‘John Stuart Mill and the Ends of Life’ © Isaiah Berlin 1959, 1969

‘From Hope and Fear Set Free’ © Isaiah Berlin 1964

‘Liberty’ © Isaiah Berlin 1995

‘The Birth of Greek Individualism’ © The Isaiah Berlin Literary Trust and Henry Hardy 1998

‘Final Retrospect’ © The Isaiah Berlin Literary Trust and Henry Hardy 1998

This selection © Henry Hardy 2002

Editorial matter © Henry Hardy 1997, 2002, 2004

Illustrations © The Isaiah Berlin Literary Trust 2002

The moral rights of the authors and editor have been asserted

Four Essays on Liberty was originally published in English in 1969.

Liberty was published in hardback and paperback 2002.

This translation is published by arrangement with Oxford University Press.

© HUMANITAS, 2010, pentru prezenta versiune românească

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

BERLIN, ISAIAH

Cinci eseuri despre libertate și alte scrieri / Isaiah Berlin;

trad.: Laurențiu Ștefan; ed.: Henry Hardy. – București:

Humanitas, 2010

ISBN 978-973-50-2739-1

I. Ștefan, Laurențiu (trad.)

II. Hardy, Henry (ed.)

342.721

EDITURA HUMANITAS

Piața Presei Libere 1, 013701 București, România

tel. 021/408 83 50, fax 021/408 53 51

www.humanitas.ro

Comenzi Carte prin Poștă: tel./fax 021/311 23 30

C.P.C.E. – CP 14, București

e-mail: cpp@humanitas.ro

www.librariilehumanitas.ro

www.libhumanitas.ro

Cuprins

Povestea editorului 9

CINCI ESEURI DESPRE LIBERTATE

Introducere. 39

Idei politice în secolul al XX-lea. 102

Necesitatea istorică. 152

Două concepte de libertate. 242

John Stuart Mill și finalitățile vieții 305

De speranțe și de temeri să ne eliberăm 345

ALTE SCRIERI DESPRE LIBERTATE

Libertate. 385

Nașterea individualismului grec 390

Retrospectivă finală 435

Note. 445

Indice de nume 485

În memoria lui Stephen Spender
1909–1995

Esența libertății a constat întotdeauna în capacitatea de a alege așa cum vrei să alegi, fiindcă vrei să alegi astfel, fără să fii constrâns, brutalizat sau înghițit în vreun sistem vast; și în dreptul de a rezista, de a fi nepopular, de a-ți susține convingerile doar pentru că sunt convingerile tale. Aceasta e adevărata libertate, iar fără ea nu există nici un fel de libertate, nici măcar iluzia ei.

Isaiah Berlin, *Freedom and its Betrayal*¹

¹ Londra și Princeton, 2002, pp. 103–104. Conferințele care alcătuiesc *Freedom and its Betrayal* au fost susținute în 1952. (Berlin folosește alternativ cuvintele *freedom* și *liberty*.)

John Stallworthy, Esq.,
Oxford University Press,
Ely House,
57, Dover Street,
London, W.1.

8th February, 1968.

Dear Mr. Stallworthy,

I see that gradually but inexorably I am becoming if not your most intolerable (though I may be that too) certainly your most time consuming author. At the risk of inflicting a blow upon you which may seriously endanger your health such health and optimism as you may have regained during your recent holiday I propose to inflict yet another hideous blow upon you. Before I do this however let me assure you that I have carefully gone through your most valuable list of queries and answered them all. I enclose the answers on separate sheets. I enclose a copy of your questionnaire but the answers have proved somewhat more extensive than could comfortably be accommodated on it. Hence the extra sheets which I hope will not be a nuisance.

The blow is this: it has been represented to me by kind friends (for once genuinely kind) that the book might be improved by the inclusion in it of yet another essay on the same subject namely my Presidential Address to the Aristotelian Society a few years ago the title of which was "From Hope and Fear Set Free". This would make a fifth essay in the book and the title could be altered from "Four Essays on Liberty" either to "Five Essays on Liberty" or simply "Essays on Liberty", since five essays perhaps begin to deserve that title. The piece in question is not the worst that I have written, and I should like it included. To ease the birth pangs I am prepared to make the following promises:

Sursa titlului *Cinci eseuri despre libertate*

(dactilografiată de una dintre secretarele mai puțin pedante ale lui Berlin)

© The Isaiah Berlin Literary Trust 2002

CINCI ESEURI
DESPRE LIBERTATE

Introducere

*...l'on immole à l'être abstrait les êtres réels:
l'on offre au peuple en masse l'holocauste du peuple en détail.*
Benjamin Constant, *De l'esprit de conquête*¹

I

Primul dintre aceste cinci eseuri a apărut în numărul de mijloc de secol al periodicului newyorkez *Foreign Affairs*; celelalte patru au la bază prelegeri. Aceste eseuri analizează diferite aspecte ale libertății individuale. Ele au în centru în primul rând vicisitudinile acestui concept în timpul luptelor ideologice ale secolului nostru [secolul al XX-lea – *n.t.*]; în al doilea rând, semnificațiile pe care le capătă conceptul în scrierile istoricilor, ale specialiștilor în științe sociale și ale altor autori preocupați de ipotezele și de metodele istoriei ori ale sociologiei; în al treilea rând, importanța a două concepții majore despre libertate în istoria ideilor; în al patrulea rând, rolul jucat de idealul libertății individuale în gândirea unuia dintre cei mai devotați susținători ai săi, John Stuart Mill; și, în fine, relația dintre cunoaștere și libertate.

Primul, al patrulea și al cincilea dintre aceste eseuri nu au stârnit comentarii deosebite. Al doilea și al treilea au stimulat însă o amplă și, în opinia mea, fertilă dezbatere. Deoarece câțiva dintre oponenții mei au înaintat obiecții care îmi par atât relevante, cât și îndreptățite, îmi propun să clarific acele puncte în care îmi recunosc eroarea sau lipsa de claritate; alte critici însă (așa cum sper să demonstrez) mi se par neîntemeiate. Câțiva dintre cei mai severi critici ai mei îmi atacă vederile fără

să se sprijine pe fapte sau pe argumente, sau îmi impută opinii care nu sunt ale mele; și chiar dacă acest lucru se poate datora câteodată lipsei mele de claritate, nu mă simt obligat să discut – și cu atât mai puțin să apăr – poziții care îmi apar și mie, în anumite cazuri, la fel de absurde ca și aceleora care le atacă.²

Dezacordurile majore ivite între mine și criticii mei serioși pot fi încadrate în patru mari categorii: prima, determinismul și relevanța sa pentru concepțiile noastre despre oameni și istoria lor; a doua, locul judecăților de valoare și, în particular, al judecăților morale în gândirea istorică și socială; a treia, posibilitatea și nevoia de a distinge, în domeniul teoriei politice, între ceea ce scriitorii moderni au denumit libertatea „pozitivă” și libertatea „negativă”, importanța acestei distincții pentru diferențierea ulterioară între libertate și condițiile ei de existență, precum și interogația asupra a ce anume face ca libertatea, de orice tip ar fi ea, să merite necondiționat efortul de căutare sau de posesie; iar ultima, chestiunea monismului, a unității sau a armoniei finalităților existenței umane. Cred că opoziția nefericită trasată adesea între libertatea „negativă” și alte finalități sociale și politice, mai evident pozitive – precum unitatea, armonia, pacea, comportamentul rațional, dreptatea, autonomia, ordinea, cooperarea pentru atingerea scopurilor comune –, își are rădăcinile, în anumite cazuri, într-o veche doctrină care susține că toate lucrurile cu adevărat bune sunt legate unele de altele într-un ansamblu perfect și unitar; sau, cel puțin, nu pot fi incompatibile între ele. Corolarul acestei teorii este că realizarea configurației acestui ansamblu de valori constituie unicul scop justificat al întregii activități raționale, atât publice, cât și private. Dacă s-ar dovedi că această concepție este falsă sau incoerentă, fundamentele multor teorii ori acțiuni trecute și prezente ar fi slăbite sau distruse, afectând, în cele din urmă, concepțiile noastre despre libertatea personală și socială, ca și valoarea pe

care le-o acordăm. Această problemă este și ea, așadar, una relevantă și fundamentală.

Să începem cu cea mai cunoscută problemă dintre toate, căci ea se referă direct la natura umană: problema determinismului, fie el cauzal sau teleologic. Eu nu susțin, așa cum cred unii dintre cei mai vehemenți critici ai mei, că falsitatea determinismului este neîndoiebnică (deci cu atât mai puțin că așa putea demonstra acest lucru). Susțin doar că argumentele în favoarea lui nu sunt concludente și că, dacă el ar deveni vreodată unanim acceptat, dacă ar intra în structura generală a comportamentului și a gândirii, atunci semnificația și utilizarea anumitor concepte și cuvinte fundamentale pentru gândirea umană ar deveni desuete sau ar trebui, în mod drastic, transformate. Urmează de aici că utilizarea curentă a acestor cuvinte și concepte de bază constituie o probă, dar nu pentru afirmația că determinismul este fals, ci pentru ipoteza că mulți dintre aceia care profesază această doctrină pun în practică rareori, sau chiar niciodată, ceea ce propovăduiesc și, în mod curios (dacă teza mea este validă), nici nu par a fi conștienți de ceea ce pare, *prima facie*, o lipsă de corespondență între teoria lor și convingerile lor reale, așa cum sunt ele exprimate prin ceea ce fac și spun. Faptul că problema liberului-arbitru datează cel puțin din epoca stoicilor; că ea a frământat în aceeași măsură oameni de rând și filozofi de profesie; că formularea ei clară este de o extraordinară dificultate; că abordările ei medievale și moderne, deși au atins o finețe mai mare în analiza mănunchiului de concepte implicate, nu ne-au adus în esență mai aproape de o soluție definitivă; că, în timp ce anumiți oameni par, în mod natural, deconcertați de complexitatea ei, alții consideră această perplexitate drept o simplă confuzie, ușor de dizolvat cu vreun „solvent“ filozofic puternic – toate acestea conferă determinismului un statut particular între problemele filozofice.

Nu am făcut, în aceste eseuri, o tentativă sistematică de a discuta problema liberului-arbitru ca atare; m-a interesat în special relevanța sa pentru ideea de cauzalitate în istorie. În aceste rânduri nu fac decât să reafirm teza mea inițială – aceea că mi se pare că există o contradicție evidentă între a afirma, pe de o parte, că toate evenimentele sunt în întregime determinate în esența lor de alte evenimente (oricare ar fi statutul acestei afirmații³) și, pe de alta, că oamenii sunt liberi să aleagă între cel puțin două căi de acțiune – liberi nu numai în sensul că sunt capabili să facă ceea ce au ales să facă (și pentru că au ales s-o facă), ci în sensul că în alegerea lor ei nu au fost determinați să aleagă ceea ce au ales de cauze exterioare controlului lor. A susține că fiecare act de voință sau de alegere este determinat în întregime de antecedentele sale continuă să mi se pară (în ciuda argumentelor contrare) incompatibil cu ideea pe care și-o fac despre alegere oamenii obișnuiți și filozofii – atunci când nu apără conștient o poziție deterministă. Mai precis, avem obiceiul de a-i moraliza, de a-i lăuda sau de a-i condamna pe oameni pentru acțiunile lor, acceptând astfel implicit că ei sunt responsabili moral pentru ele, că s-ar fi putut comporta diferit, deci că nu au fost constrânși să acționeze așa cum au acționat (sensurile lui „ar fi putut“, „au fost constrânși“ nu sunt pur logice sau juridice, ci sunt cele folosite în conversațiile obișnuite atât de oamenii de pe stradă, cât și de istorici). Ei bine, nu văd cum acest obicei nu ar fi subminat de credința în determinism. Fără îndoială că aceleași cuvinte ar putea încă servi determiniștilor în exprimarea admirației sau a disprețului pentru calitățile oamenilor sau pentru actele lor, pentru a-i încuraja sau a-i descuraja – atitudini decelabile încă din zorii societății umane. Oricum ar fi, fără premisa libertății de alegere și a responsabilității, în sensul în care Kant utiliza acești termeni, cel puțin una dintre modalitățile în care ei sunt în mod obișnuit folosiți astăzi ar trebui să fie, în aceste condiții, abandonată.